

JOLANTA CHWASTYK-KOWALCZYK

<https://orcid.org/0000-0002-3463-6432>

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach (Polska)

Jan Kochanowski University in Kielce (Poland)

EWA MAJ

<https://orcid.org/0000-0002-7295-1759>

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (Polska)

Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Poland)

Stan badań, dokonania, perspektywy – historia kobiet w Drugiej Rzeczypospolitej¹

Streszczenie

Badania historii kobiet w Drugiej Rzeczypospolitej należą do istotnych dokonań związanych z dziejami narodu i państwa polskiego w szczególnym czasie wyznaczonym dwiema wojnami światowymi. Pozwalają na poznanie różnych aspektów aktywności ekonomicznej, kulturalnej, politycznej obywaterek Polski, które w 1918 r. uzyskały pełnię praw politycznych. Stan badań można ująć dwutorowo. Po pierwsze, daje szansę na zdiagnozowanie podmiotowego podejścia do dziejów walki kobiet o niepodległość, o terytorium narodowe i granice państwowe, ale również o egalitaryzm społeczny, szczególnie gdy chodziło o prawną i funkcjonalną równość płci. Na ten temat pozostała bogata spuścizna

¹ Publikacja przygotowana/dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu „Społeczna odpowiedzialność nauki II” Ministra Edukacji i Nauki. Jest wynikiem udziału w projekcie „Ośrodek Badań Historii Kobiet – kontynuacja II”.

piśmiennicza z lat 1918–1939. Po drugie, zastosowano ujęcie przedmiotowe, dzięki któremu można zrekapitulować efekty współczesnych badań. We wnioskach pojawia się opinia, że mimo zaawansowanych prac naukowych nad dziejami kobiet w międzywojniu nadal niezbędne jest poszerzenie pola obserwacji i pogłębienie refleksji badawczej nad wieloma aspektami kobiecego doświadczenia z okresu Drugiej Rzeczypospolitej. Wśród postulatów badawczych znalazły się wątki metodologiczne, kwestie biograficzne oraz zagadnienia szczegółowe, jak aktywność kobiet w kraju na tle sytuacji w ośrodkach polonijnych czy wkład do kształtowania kultury pamięci w czasach prekonsumpcyjnych.

Słowa kluczowe: kobiety, historia, Druga Rzeczpospolita, aktywność obywatelska, socjalizacja do ról związanych z płcią

STATE OF RESEARCH, RESULTS, PERSPECTIVES – HISTORY OF WOMEN IN THE SECOND POLISH REPUBLIC

Abstract

Research into the history of women in the Second Polish Republic is an important achievement related to the history of the Polish nation and state in the period marked by two world wars. They allow us to learn about various aspects of the economic, cultural and political activity of Polish women citizens who obtained full political rights in 1918. The state of research allows for a two-pronged approach. Firstly, it provides a chance to diagnose the subjective approach to the history of women's struggle for independence, for national territory and state borders, but also for social egalitarianism, especially when it came to legal and functional gender equality. There is a rich legacy of writing on this subject from the years 1918–1939. Secondly, an objective approach was used, which allows for the recapitulation of the effects of contemporary research. The conclusions include the opinion that despite advanced scientific work on the history of women in the interwar period, it is still necessary to broaden the field of observation and deepen the research reflection on many aspects of women's experience in the period of the Second Polish Republic. The research postulates included methodological threads, biographical issues and specific topics, such as the activity of women in the country in the context of the situation in Polish community centres or the contribution to shaping the culture of memory in pre-consumer times.

Keywords: women, history, Second Polish Republic, civic activity, socialization into gender roles

Wprowadzenie

Problematyka (nie)obecności kobiet w historii ogólnej (w wymiarze ogólnokrajowym), sektorowej (politycznej, gospodarczej, kulturalnej etc.) oraz indywidualnej (biografistyka) skłania do zastosowania dwojakiego rodzaju podejścia badawczego, pozwalającego na prezentację dokonań historiografii międzywojennej i współczesnej. W ujęciu podmiotowym chodziło o zdiagnozowanie działań ówczesnych badaczek, głównie historyczek, ekonomistek, etnografek, socjolożek, ale też pisarek, publicystek, dziennikarek, które zmierzały do utrwalenia i upowszechnienia wiedzy o wkładzie kobiet do dziejowego dorobku narodu i państwa. W ujęciu przedmiotowym zmierzano do zrekapitulowania dzisiejszego spojrzenia na przeszłość kobiet z uwzględnieniem okresu międzywojennego.

Na międzywojnie przypadł istotny etap zmian cywilizacyjnych, właściwych dla okresu rozwiniętego antropocenu/kapitałocenu, charakteryzującego się umasowieniem nowych środków komunikacji społecznej, jak radio czy film, oraz wzmocnieniem pozycji wydawnictw ciągłych (książki, broszury) i periodycznych (prasa). W przestrzeni społecznej i politycznej ugruntował się wówczas status nowoczesnych narodów oraz państw narodowych. Utrwaleniu uległy hegemoniczne ruchy polityczne i ich ideologie, co wpływało na stan świadomości społecznej. W Polsce, po okresie niewoli politycznej, powstało samodzielne państwo, którego jednym z pierwszych aktów prawnych było nadanie kobietom pełni praw wyborczych na mocy dekretu z 28 listopada 1918 r. Jednakże równouprawnienie formalne nie skutkowało powstaniem stanu egalitaryzmu funkcjonalnego.

Przedmiotem zainteresowania w poniższym artykule uczyniono sprawę efektywności badań poświęconych dziejom kobiet w Drugiej Rzeczypospolitej. W części merytorycznej artykuł ma dwudzielną strukturę z wykorzystaniem możliwości podmiotowego i przedmiotowego ujęcia tytułowego problemu. W końcowej części tekstu zawarte zostały podsumowania i rekomendacje dotyczące perspektyw eksploracji tematyki. W toku przygotowywania artykułu posłużono się konwencjonalnymi narzędziami badawczymi z uwzględnieniem oceny bazy źródłowej. Spośród źródeł pierwotnych sięgnięto do dokumentacji archiwalnej oraz do periodycznych. W stosunku do literatury przedmiotu między innymi spożytkowano rekomendacje dostępne w opracowaniach naukowych².

² Jolanta Chwastyk-Kowalczyk, „Kierunki badań historii kobiet w Polsce – stan badań i perspektywy na przykładzie wybranych zagadnień”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów*

Ujęcie podmiotowe

Celem tej części artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, kto (jaki podmiot?) zajmował się obecnością kobiet w dziejach świata i Polski w kontekście badań prowadzonych w Polsce międzywojennej oraz w czasach współczesnych.

W Drugiej Rzeczypospolitej o historii kobiet w niewielkim stosunkowo stopniu pisali mężczyźni, którzy koncentrowali zainteresowania głównie na problematyce wkładu Polek do powstań narodowych. Lukę dopełniali publicyści, w których pisarskim dorobku tematyka pojawiała się przy okazji rocznic zrywów powstańczych. Kwestię tę niekiedy łączyli z prezentowaniem wytworów kultury materialnej z uobecnionym w nich motywem wyzwoleniczym.

Taki sposób prezentacji oddziaływania kobiet na historię zastosował Stanisław Wasylewski w 1930 r. w tygodniku „*Tęcza*”. Czytelnikom przedstawił efekty eksploracji materiałów źródłowych, w których uwidoczniły się ślady istnienia Pułku Sarmatek w powstaniu listopadowym. Już we wstępie do rozważań o przeszłości zauważył, że istniały obyczajowe ograniczenia aktywności kobiecej, którą czynnik męski limitował przestrzenią domu, salonu i kuchni. Zauważył, że „wszystko to było dotąd zabronione. Siłą odwiecznego konwenansu, układem stosunków towarzyskich, supremacją wreszcie, której skwapliwie strzegł mężczyzna”³. Przy tej okazji dostrzegł asekuracyjną postawę kobiet, obawiających się gorszego traktowania ze względu na płeć. Dla zilustrowania swojej konstatacji przytoczył fragment listu Kunegundy Białopiotrowiczowej do Rządu Narodowego o zasługach kobiet dla sprawy niepodległości. Powyższe słowa autorka korespondencji dopełniła uwagą: „Lękam się, żebyście spostrzegłszy podpis kobiety nie odrzucili z politowaniem listu bez przeczytania”⁴. Wasylewski tłumaczył, że taka postawa wynikała z postępowania mężczyzn, którzy przed powstaniem listopadowym tworzyli atmosferę niezgody na „dopuszczenie siostry, żony czy matki do udziału w życiu publicznym”⁵. Dla przeciwstawienia się takiemu stosunkowi do kobiet obszernie omówił

Kobietach, nr 1(12), 2022, 103–121; Dorota Zaworska-Nikoniuk, *Wzory kobiecości i męskości w polskiej prasie dla kobiet XXI wieku*, (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008).

³ Stanisław Wasylewski, „Pułk Sarmatek w roku 1831”, *Tęcza*, nr 48, 1930, 23. Nawiązał do inskrypcji nagrobnej dla dobrej żony: *Domi manet, lanam facit*, czyli pozostawania kobiety w sferze troski o ognisko domowe.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

genezę i działalność Związku Dobroczynności Patriotycznej Warszawianek pod kierunkiem Klementyny Hoffmanowej. Pierwsza na ziemiach polskich organizacja zrzeszająca kobiety powstała na przełomie 1830 i 1831 r. Miał zadania patriotyczne i filantropijne⁶. Wasylewski docenił jego rangę, gdy opisywał wkład do akcji powstańczej Emilii Plater, Klaudyny Potockiej, Emilii Sczanieckiej. Skupił uwagę czytelników na wizji Pułku Sarmatek, doceniając pomysł na przygotowanie kobiet do nowej roli społecznej. Pułk nie powstał, ale jego koncepcja – jak zauważył Wasylewski – była dowodem istnienia silnego potencjału kobiecego w warunkach skrajnych, jakimi były walki zbrojne o niepodległość.

Wasylewski opublikował swój tekst w poznańskim periodyku „Tęcza”, który miał profil prawicowy, co oznaczało petryfikowanie stereotypowego modelu męskości i kobiecości oraz tradycyjnego ujmowania ról społecznych. Okazją była setna rocznica wybuchu powstania listopadowego. Tematyka kobieca i pochwała wkładu Polek do historii walki o niepodległość wynikały z tego, że opisywane przez Wasylewskiego bohaterki należały do sfer arystokratycznych, były ukształtowane w duchu patriotycznym, miały zasługi w domenach przypisywanych kobietom, jak dobroczynność, empatyczność, opiekuńczość, wrażliwość. Miały też inne cechy, wśród których wyróżniały się kwestie estetyki, w tym urok i wdzięk. Nie bez powodu tekst Wasylewskiego był dopełniony portretami bohaterek, utrwalając kanon kobiecego piękna w dziewiętnastowiecznej twórczości malarskiej.

W myśl zasady „kobiety o kobietach i dla kobiet” badania przeszłości w kontekście kobiecym przypadły profesjonalnym historyczkom. Należały do nich: Lucja Charewiczowa, Zofia Daszyńska-Golińska, Jadwiga Karwasińska, Zofia Krzemicka, Jadwiga Lechicka, Ewa Małeczyńska, Wanda Moszczeńska, Hanna Pohoska, Helena Radlińska, Helena Więckowska. Ich nazwiska znalazły się na liście uczestników V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich odbywającego się od 28 listopada do 4 grudnia 1930 r. w Warszawie. Informację na ten temat wraz z tytułami referatów zamieszczono w „Bluszczu”, akcentując dorobek badawczy kobiet w polskiej nauce⁷. Wspomniano przy tej okazji, że dotychczasowe zjazdy były

⁶ Joanna Dąbrowska, „Związek Dobroczynności Patriotycznej Warszawianek – pierwsza na ziemiach polskich organizacja kobieca”, w: Elwira Jolanta Kryńska, Joanna Dąbrowska, Agnieszka Szarkowska, Urszula Wróblewska (red.), *Patriotyzm a wychowanie* (Białystok: Trans Humana, 2009), 107–116

⁷ „Udział kobiet w zjeździe historyków polskich”, *Bluszczyk*, nr 49, 1930, 14.

zmaskulinizowane. Po raz pierwszy kobiety wzięły czynny udział w V Zjeździe, który odbył się w dniach 6–8 grudnia 1925 r. w Poznaniu. Wśród uczestniczek znalazły się: Łucja Charewiczowa, Janina Kozłowska-Studnicka, Irena Pannenkowa, Kazimiera Paszkowska-Jeżowa, Helena Polackówna, Helena Radlińska⁸. Były badaczkami, które dzięki swej determinacji dotarły do etapu pozwalającego na samodzielną twórczość naukową, choć nie zawsze zajmowały stosowne stanowiska w hierarchii akademickiej. Jedynie nieliczne pracowały na uczelniach, wśród nich były Ł. Charewiczowa i H. Polackówna. Większość uzyskała zatrudnienie w innych placówkach, jak Jadwiga Karwasińska w Archiwum Głównym Akt Dawnych czy Janina Kozłowska-Studnicka, związana z archiwum w Grodnie. Na ogół zajmowały się nauczaniem młodzieży gimnazjalnej. Nauczycielką była Kazimiera Paszkowska-Jeżowa, a także Jadwiga Lechicka, która ponadto pełniła funkcję wizytatora kuratorium oświaty w Łodzi, następnie w Warszawie.

Z grona historyczek problematyką dziejowej roli kobiet zajęła się głównie Łucja Charewiczowa. Jej dociekania sytuowały się w kręgu „herstorycznych” dociekań naukowych, rozumianych jako odkrywanie nieznanych składników przeszłości oraz przywracanie pamięci o znanych i nieznanych bohaterkach narodowych⁹. Pisała o uczestniczkach dziejowych przeobrażeń na ziemiach polskich. Problem ukazała w ujęciu faktograficznym, ale podjęła też rozważania natury metodologicznej oraz formalno-językowej, gdy dzieliła się refleksjami na temat etymologii słowa „kobieta” jako tworu językowego relatywnie późnego w stosunku do takich nazw jak „białogłowa”, „podwika” czy „niewiasta”. Obiektem analizy uczyniła sytuację kobiet od średniowiecza po czasy nowożytne, ukazując uwarunkowania kobiecej bierności, ale też wydobywając z dokumentacji źródłowej dane o tym, co kobiety – nawet w warunkach upośledzenia społecznego – wносиły do ogólnego dorobku. Przykładowo czas średniowiecza identyfikowała z duchowością kobiecą, z żarliwością

⁸ Maria Kuźmińska, „Na marginesie zjazdu historyków”, *Bluszcz* nr 52, 1930, 13.

⁹ Inga B. Kuźma, Edyta B. Pietrzak, „Herstoryczne porządki. Konflikt czy pluralizacja pamięci?”, *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, nr 2, 2020, 227–251; Ewa Maj, „Historia czy herstoria w prasie dla kobiet w Polsce międzywojennej”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski, (red.), *Badania historii kobiet polskich na tle porównawczym: kierunki, problematyka, perspektywy*, (Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2021), 119–138; Iwona Dadej, Natalia Jarska, Anna Nowakowska-Wierzchoś, Katarzyna Sierakowska, „Łucja Charewiczowa”, *Seminar in History of Women and Gender, Affiliated to Warsaw Scientific Society and Institute of History, Polish Academy of Sciences, Acta Poloniae Historica*, nr 117, 2018, 383–386.

religijną, ze wznoszeniem się poza kwestie doczesne, wypełnione prozaicznymi sprawami. W ten sposób historyczka w każdej epoce odkrywała część działań kobiecych, bez których dzieje Polski byłoby uboższe¹⁰.

W ramach wspomnianej powyżej zasady przebijała się reguła „same o sobie”, co pozwalało na wzmocnienie autentyzmu i wiarygodności zarówno w wymiarze rzeczowym (faktograficznym), jak i w odniesieniu do subiektywnego oglądu obecności kobiet w rzeczywistości społecznej. Powyższa problematyka była w domenie Pauliny Appenzlakowej, Karoliny Bielańskiej¹¹, Marii Bruchnalskiej¹², Justyny Budzińskiej-Tylickiej¹³, Łucji Charewiczowej, Marii Czapskiej, Zofii Daszyńskiej-Golińskiej¹⁴, Stanisławy Goryńskiej, Marii Holder-Eggerowej, Marii Horskiej-Spyrkówny, Doroty Kłuszyńskiej, Jadwigi Krawczyńskiej, Pauliny Kuczalskiej-Reinschmit, Teodory Męczkowskiej¹⁵, Zofii Moraczewskiej, Izabeli Moszczeńskiej, Stefanii Podhorskiej-Okolów, Zofii Rzepeckiej, Cecylii Walewskiej¹⁶, Anieli Zdanowskiej, Zofii Zaleskiej¹⁷ i innych. Wiele ważnych postaci twórczyń kultury i nauki należało do grona publicystek prasowych, mających zasługi przy upowszechnianiu danych o kobietach i ich osiągnięciach w skali ogólnej oraz lokalnej. Obok nadmienionych sylwetek wypada jeszcze wyróżnić następujące: Maria

¹⁰ Zastosowała chwyt retoryczny polegający na wzmocnieniu wypowiedzi wskutek wprowadzenia przewrotnej tezy. Uznała, że „Nic jednak bardziej nie dowodzi władzy kobiety nad mężczyzną, jak to ciągle zwracanie uwagi na niebezpieczeństwo jej wpływów, jak ta ciągła dążność do ograniczeń jej wolności osobistej swobody ruchów i odwagi własnego zdania”, Łucja Charewiczowa, *Kobieta w dawnej Polsce do okresu rozbiorów z 18 rycinami w tekście*, (Łwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1938), 15.

¹¹ O tym, jak była ceniona przez ściśle współpracowniczkę „Bluszczu”, świadczy jej portret naszkicowany przez Cecylię Walewską, „Z cyklu sylwetek: Karolina Bielańska”, *Bluszcz*, nr 22, 1925, 3.

¹² Maria Bruchnalska, *Ciche bohaterki. Udział kobiet w powstaniu styczniowym. (Materiały)*, (Miejsce Piastowe: Wydawnictwo Towarzystwa św. Michała Archaniola, 1933).

¹³ Justyna Budzińska-Tylicka, „Prawa i obowiązki kobiet”, *Głos Kobiet*, nr 3, 1928, 4; „Z żałobnej karty – dr Justyna Budzińska-Tylicka, *Bluszcz*, nr 17, 1937, 3.

¹⁴ Cecylia Walewska, „O równe prawa. Dr Zofia Daszyńska-Golińska”, *Kobieta Współczesna*, nr 5, 1927, 5; Izabela Krasieńska, „Udział Zofii Daszyńskiej-Golińskiej w walce z alkoholizmem (1901–1914)”, *Szkice Humanistyczne*, nr 1–2, 2015, 115–128.

¹⁵ Teodora Męczkowska, „Do czego dążymy?”, *Kobieta Współczesna*, nr 39, 1931, 1–3; eadem, „Kobiety–Sejm–Życie”, *Kobieta Współczesna*, nr 10, 1928, 2.

¹⁶ Wagę i znaczenie jej działalności społecznej, upowszechnianie emancypacji podkreśliła Zofia Zawiszańska, „Cecylia Walewska”, *Bluszcz*, nr 13, 1929, 3.

¹⁷ Zofia Zalewska, *Czasopisma kobiece w Polsce. (Materiały do historii czasopism)*. Rok 1818–1937, (Warszawa: Wyższa Szkoła Dziennikarska, 1938).

Grossek-Korycka¹⁸, Maria Karska¹⁹, Maria Kastarska²⁰, Zofia Miśewska, Tamara Mrozowiczówna (pseud. Blondasek), Maria Czesława Przewóska²¹, Zuzanna Rabska²², Zofia Reutt-Witkowska²³, Hanna Skarbek, Aurelia Wyleżyńska. Profesjonalne podejście do historii ruchów kobiecych oraz stowarzyszeń i związków kobiecych przenikało się z przekazem emocjonalności osób, które bezpośrednio uczestniczyły w opisywanych zjawiskach i procesach społecznych. Aktywistki, jak Zofia Rzepecka czy Cecylia Walewska, dawały dowody zaangażowania w wykonywaną pracę *pro bono*, dzięki której miały ilościowo i jakościowo wzrosnąć zastępy społecznic. Rzepecka pisała o misji wypełnianej „w imię dobra i prawdy”²⁴. Jej praca społeczna wypełniona była myślą katolicką. Walewska realizowała zadania popularyzacji „bojownic”, które przyczyniły się do rozwoju ruchów emancytacyjnych i doprowadziły do wytworzenia się grupowej tożsamości kobiet, powołujących się na solidarność i „siostrzeństwo” bez względu na podziały klasowo-warstwowe²⁵.

¹⁸ Szeroko o niej: „Śp. Maria Grossek-Korycka”, *Bluszcz*, nr 17, 1926, 3; Janusz Herlaine, „Śp. Maria Grossek-Korycka”, *Bluszcz*, nr 51, 1926, 3.

¹⁹ „Wspomnienie pośmiertne – Śp. Maria Karska (Współpracowniczka «Bluszczu»)”, *Bluszcz*, nr 9, 1935, 3.

²⁰ Przybliża sylwetkę: Jadwiga Kiewnarska, „Sylwetki paryskie”, *Bluszcz*, 1932, nr 27, 3; „Maria Kastarska”, *Bluszcz*, nr 1, 1937, 3.

²¹ Aniela Limprechtówna (Orsyd), „Maria Czesława Przewóska”, *Bluszcz*, nr 19, 1924, 3; Cecylia Walewska, „Portret polskiej filozofki Marii Czesławy Przewóskiej”, *Bluszcz*, nr 38, 1924, 3; „Śp. Maria Czesława Przewóska”, *Bluszcz*, nr 51, 1938, 3.

²² Stefania Podhorska-Okolów, „Zuzanna Rabska”, *Bluszcz*, nr 32, 1938, 3; Zuzanna Rabska, *Moje życie z książką. Wspomnienia*, t. 2, (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1964).

²³ Stefania Podhorska-Okolów, „Śp. Zofia Reutt-Witkowska”, *Bluszcz*, nr 7, 1938, 3.

²⁴ Zofia Rzepecka, *W służbie dobra i prawdy. Wykłady, przemówienia, listy*, (Poznań: Zjednoczenie Młodzieży Polskiej, 1931).

²⁵ Cecylia Walewska, „W przełomowym momencie”, *Kobieta Współczesna*, nr 3, 1928, 5; eadem, „O równe prawa”, *Kobieta Współczesna*, nr 27, 1929, 4–5; zob.: Olga Wiechnik, *Poselki. Osiem pierwszych kobiet*, (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2023); Mariola Kondracka, *Posłanki i senatorki II Rzeczypospolitej*, (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2017); Ewa Maj, „Kultura organizacyjna społecznych ruchów kobiet: na podstawie publicystyki *Ziemiarki Polskiej* (1926–1939)”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Ruchy kobiece na ziemiach polskich w XIX i XX wieku. Stan badań i perspektywy*, (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2020), 363–392; eadem, „Obraz społecznych ruchów kobiet na łamach prasy dla katoliczek w Polsce międzywojennej”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobiety*, nr 2(11), 2021, 37–72; eadem, „(Nie)widoczna obecność starych kobiet w międzywojennej prasie dla Polek”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobiety*, nr 1(14), 2023, 165–188; Jolanta Chwastyk-Kowalczyk, „Agitacja obywatelska przed- i wyborcza 1928 roku na łamach *Kobiety Współczesnej*”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobiety*, nr 1(6), 2019, 105–137; Przemysław Żukiewicz (red.), „Podkreślić żądania kobiet”. *Przemówienia posłanek na posiedzeniach plenarnych Sejmu Ustawodawczego*

Aktywistki prezentowały dawną oraz bieżącą działalność zrzeszeń oświatowych, wychowawczych, gospodarczych, politycznych. Zwracały uwagę na wątek zrywania ze stereotypami płci, budowania tożsamości kobiecej, umacniania procesów egalitaryzacji stosunków społecznych. Do nich należały czynności archiwizowania materiałów historycznych, pisanie memuarów, diagnozowania obecności kobiet w literaturze, sztuce i nauce, w sferze komunikacji społecznej, w polityce centralnej (parlament, rząd, sądownictwo) oraz lokalnej (samorząd terytorialny). Gromadziły archiwa domowe, a ponadto inicjowały ruch instytucjonalizacji zasobów archiwalnych. Doprowadziły do uruchomienia Muzeum Zasłużonych Polek we Lwowie 19 stycznia 1930 r.²⁶ Rekonstruowały okoliczności usamodzielnienia się kobiet, nabrania cech podmiotów politycznych, pozyskiwania statusu świadomego uczestnika wielkich dziejowych wydarzeń. Uczestniczyły przy kreowaniu heroistycznej wizji kobiet w czasach dawnych i w Polsce współczesnej.

O sukcesach zawodowych pisano w kontekście konkretnych wydarzeń, w których uczestnictwo miało charakter prestiżowy. Tak było we wspomnianej wyżej kwestii udziału w zjazdach historyków czy w wypadku obecności kobiet w propagowaniu I Wystawy Międzynarodowej Architektury Nowoczesnej w Warszawie w dniach 27 lutego – 25 marca 1926 r. W działania komunikacyjne zaangażowały się Wanda Melcer-Rutkowska i Teresa Żarnowerówna. Obie miały zasługi przy umiędzynarodowieniu wiedzy o osiągnięciach kultury polskiej, o dorobku literackim i plastycznym oraz przy pogłębianiu współpracy architektów z Polski z ośrodkami zagranicznymi. Melcer-Rutkowska podczas podróży do Turcji wygłosiła dwa odczyty o polskiej literaturze i sztuce plastycznej, przy czym zatroszczyła się o zilustrowanie wypowiedzi pokazami przeźroczy²⁷. Miała dorobek literacki, pogłębiony o refleksje pozyskane od polskich

(1919–1922). *Teksty źródłowe*, (Wrocław: Instytut Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego, 2021).

²⁶ Inicjatorką była Antonina Machczyńska. Pierwotnie placówka miała nosić nazwę Muzeum Pamiątek po Zasłużonych i Pamiętnych w Narodzie Kobietach, zob.: *Poświęcenie i otwarcie Muzeum Zasłużonych Polek we Lwowie w dniu 10 stycznia 1930 r.*, (Lwów: Zjednoczenie Polskich Chrześcijańskich Towarzystw Kobiety, 1930); Biblioteka Narodowa w Warszawie, Magazyn Mikroform, T. Męczkowska, „50 lat pracy w organizacjach kobiecych w Warszawie. Wspomnienia osobiste”, mf. 92169; zob.: Anna Nowakowska-Wierzchoś, „Zasłużona Polka, czyli kto? Biografie kobiet zebrane przez Muzeum Zasłużonych Polek we Lwowie (1930–1939)”, w: Joanna Getka, Iwona Krycka-Michnowska (red.), *Kobiety w Europie Środkowo-Wschodniej w perspektywie interdyscyplinarnej*, (Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2020), 217–227.

²⁷ *Blok*, nr 11, 1926, 32.

i włoskich futurystów²⁸. Żarnowerówna uczestniczyła w Międzynarodowej Wystawie Sztuki Nowoczesnej w Bukareszcie w 1926 r. Należała do prekursorów architektury współistniejącej z zasobami roślinnymi, w których otoczeniu chciała budować ludzkie siedziby. Była współautorką projektu domów-ogrodów w miastach-ogrodach²⁹. O ile o wkładzie historyczek do zjazdów historyków było relatywnie mało informacji naukowej, to w wypadku wystawy architektów istnieją opracowania przyczynkarskie³⁰.

Ujęcie podmiotowe oznaczało, że kobiety same o sobie bądź o innych przedstawicielkach płci gromadziły materiały badawcze, poddawały je interpretacji, tworzyły narrację historyczną w optyce kobiecej. Jednocześnie obok postaci wielkich bohaterek narodowych oraz „cichych” uczestniczek przemian społecznych pokazywały sylwetki kobiet, które pozostawały w kręgu spraw codziennych, bytowych, rodzinnych.

Ujęcie przedmiotowe

Celem jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, co (jaki był motyw przewodni?) wzbudzało zainteresowanie w międzywojniu oraz u współczesnych badaczy dokonań Polek. Problematyka opracowań naukowych oscylowała wokół zagadnień: politycznych, oświatowych, komunikacyjnych, socjalno-bytowych. Dotyczyły one obecności kobiet w przestrzeni publicznej i prywatnej. Miały podwalinę społeczną, światopoglądową oraz kulturową, gdy zwracano uwagę na wykreowany portret zbiorowy kobiet³¹.

W piśmiennictwie naukowym, dotyczącym kobiet w międzywojennej Polsce, istnieje zestaw publikacji, które poświęcono do-

²⁸ Wanda Melcer-Rutkowska, „Rok 2020”, *Bluszcz*, nr 17, 1927, nr 17, 10–11; Łukasz Kraj, „Feminizowanie awangardy?”. «Na pewno książka kobiety» Wandy Melcer», *Pamiętnik Literacki*, nr 3(10), 2019, 59–75.

²⁹ „Domy-ogrody w miastach-ogrodach”, *Dźwigary*, nr 1, 1927, 47–50.

³⁰ Katarzyna Uchowicz, „Wielogłos. Sieci i relacje Bloku w perspektywie I Wystawy Międzynarodowej Architektury Nowoczesnej w Warszawie (1926)”, *Biuletyn Historii Sztuki*, t. 86, 2024, 117–136.

³¹ Evelina Kristanova, „Wizerunki kulturowe kobiet Dwudziestolecia międzywojennego w miesięczniku «Rodzina Polska» (1927–1939)”, *Journal of Modern Science*, Vol. 1/48, 2022, 305–322; Dobrochna Kałwa, *Kobieta aktywna w Polsce międzywojennej. Dylematy środowisk kobiecych*, (Kraków: Towarzystwo Wydawnicze Historia Jagellonica, 2001); Teresa Kulak, „Trybuna umiarkowanego feminizmu. «Bluszcz» pod kierownictwem redakcyjnym Zofii Seidlerowej w latach 1906–1918”, w: Piotr Perkowski, Tadeusz Stegner (red.), *Kobieta i media. Studia z dziejów emancypacji kobiet*, (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2009), 70–92.

konaniom w różnych sferach życia społecznego. Przedmiotem zainteresowania były kobiety aktywne w świecie artystycznym, ekonomicznym, naukowym, politycznym. Koncentrację uwagi badawczej wywoływały tematy ogólne, związane z obecnością kobiet w przestrzeni publicznej³². Były też efekty zainteresowania problematyką uszczegółowioną, w ramach której powstawały monografie biograficzne³³. Pewną część publikacji naukowych zajmowały kwestie komunikacyjne, w których nadawcami i odbiorcami były przede wszystkim kobiety³⁴. W opracowaniach naukowych i popularyzatorskich na ogół zmierzano do ukazania osób utalentowanych, ale też ambitnych, pełnych pasji tworzenia nauki, sztuki, a także innych przestrzeni życia społecznego.

Wyniki eksploracji materiałów źródłowych dotyczących międzywojnia znajdowały się w publikacjach wieloautorskich pod naukową redakcją Małgorzaty Dajnowicz, Agnieszki Janiak-Jasińskiej, Dobrochny Kałwy, Teresy Kulak, Adama Miodowskiego, Katarzyny Sierakowskiej, Andrzeja Szwarca, Anny Żarnowskiej i innych. Monografie autorskie będące efektem dociekań naukowych wyszły spod pióra Jolanty Chwastyk-Kowalczyk, Joanny Dufrat, Ewy Maj, Katarzyny Wodniak i innych badaczy. Należy odno-

³² Jolanta Mysiakowska-Muszyńska, „Kobiety niepokorne, czyli o liderkach Narodowej Organizacji Kobiet. Szkic do portretu zbiorowego działaczek Narodowej Demokracji (1919–1929)”, *Polish Biographical Studies*, nr 5, 2017, 7–32; eadem, „W imię Boga i Ojczyzny!». Działalność społeczno-polityczna Narodowej Organizacji Kobiet 1919–1939 – wybrane zagadnienia”, *Dzieje Najnowsze*, nr 3, 2015, 25–48; Joanna Dufrat, „Narodowa Organizacja Kobiet i Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet – podobieństwa i różnice. Kilka uwag o funkcjonowaniu społeczno-politycznych organizacji kobiecych w Drugiej Rzeczypospolitej”, w: Wojciech Wrzesiński, Marek Masnyk, Krzysztof Kawalec (red.), *Polska leży na Zachodzie. Studia z dziejów Polski i Europy dedykowane pani profesor Teresie Kulak*, (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2011), 574–584; Ewa Maj, „Wzorzec parlamentarzystki w prasie dla kobiet w Polsce międzywojennej”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobiety*, nr 1(6), 2019, 73–104; eadem, „Kobieta wobec polityki: strategie tożsamościowe w publicystyce tygodnika «Na Posterunku»”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie w XX i XXI wieku. Polityka w prasie kobiecej*, (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2019), 43–56; eadem, „Wzorzec kobiety w prasie dla katoliczek w Polsce międzywojennej: przypadek periodyku «Kućniczanka» (1931–1936)”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobiety*, nr 1(8), 2020, 113–139.

³³ Marta Motyl, *Bożnańska. Nie tylko Dziewczynka*, (Warszawa: Wydawnictwo Lira, 2025).

³⁴ Ewa Maj, *Dziennikarki prasy dla kobiet w Polsce 1918–1939. Portret zbiorowy na podstawie publicystycznego samoopisu*, (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2020); Katarzyna Brzoza-Kolorz, „Polityka kobiet czy kobiety polityki?”. *Płeć jako element obrazów medialnych kobiet*, (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2024); Joanna Dufrat, „Prasa politycznych organizacji kobiecych w Polsce w latach 1917–1939”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Prasa organizacji politycznych*, (Białystok: Wydawnictwo Humanica, 2017), 31–48.

tować także artykuły naukowe zamieszczone w periodykach: „Czasopismo Instytutu Studiów Kobięcych”, „Przegląd Sejmowy”, „Rocznik Historii Prasy Polskiej”, „Tempus”, „Zeszyty Prasoznawcze”, „Studia Medioznawcze”, „Zeszyty Naukowe PUNO” (seria trzecia; Londyn).

W sferze dociekań naukowych znajdowały się: (1) wybrane grupy społeczne, głównie w wymiarze przestrzenno-hierarchicznym; (2) kobiece stowarzyszenia edukacyjne, gospodarcze, kulturalne, polityczne; (3) środki komunikacji społecznej – kobieca literatura piękna oraz prasowa twórczość użytkowa; (4) żeńskie placówki oświatowe i ich personel; (5) posłanki i senatorki; (6) artystki: aktorki, malarki, rzeźbiarki, śpiewaczki, muzyczki³⁵.

W odniesieniu do poznania wybranych grup kobiet zastosowano typologię według kryterium klasowo-warstwowego i zawodowego. Księgarskimi przebojami stały się książki poświęcone sektorowemu podejściu do problematyki. Grono czytelników pozyskały książki o paniach z ziemiaństwa, ale też o chłopkach, a ponadto o służących³⁶. Powstały opracowania naukowe o sytuacji nauczycielek, co w dużym stopniu wynikało z ich wkładu do ogólnonarodowego dorobku edukacyjnego w zakresie kształtowania postaw patriotycznych pokolenia Kolumbów³⁷. Zajmowano się także ruchem zawodowym pielęgniarek, pokazując mechanizmy tworzenia struktury integrującej środowisko i broniącej jego praw³⁸. Szczególnego rodzaju obiektem zainteresowania stały się dziewczęta i kobiety zagrożone prostytutką³⁹. Zjawisko nierządu, ale też handlu żywym

³⁵ Emilia Pobocha, „Katarzyna Jaczynowska (1872–1920) – życie i działalność muzyczna wielkiej pianistki”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Badania historii kobiet polskich na tle porównawczym. Kierunki, problematyka, perspektywy*, (Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2021), 93–106.

³⁶ Joanna Kuciel-Frydryszak, *Chłopki. Opowieść o naszych babkach*, (Warszawa: Marginesy, 2023); eadem, *Służące do wszystkiego*, (Warszawa: Marginesy, 2024); Marta Strzelecka, *Ziemiańki. Co panie z dworów łączyło z chłopkami*, (Warszawa: Marginesy, 2023).

³⁷ Monika Piotrowska-Marchewa, „Potrzebne państwu polskiemu”. *Nauczycielki w systemie publicznych szkół powszechnych Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, (Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2023). O sytuacji nauczycielek w kontekście działań dyskryminujących kobiety ze względu na płeć pisano m.in. przy okazji oceny skutków tzw. ustawy celibatowej, zob.: Maria Bauchrowicz-Tocka, „Zakonspirowane mężatki”, czyli o ograniczeniach obyczajowych i prawnych wobec pracujących kobiet na łamach „Tygodnika Kobiety”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie w XX i XXI wieku. Polityka w prasie kobiecej*, (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2019), 103–116.

³⁸ Joanna Przybek-Mita, „Rys historyczny organizacji zawodowych pielęgniarek okresu międzywojennego w Polsce”, *Problemy Pielęgniarstwa*, nr 3–4, 2016, 243–248.

³⁹ Piotr Gołdyn, *Pogarda dla zawodu, litość dla człowieka. Społeczno-edukacyjne formy działalności wobec kobiet zagrożonych prostytutką w Polsce (1918–1939)*, (Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2013).

towarem, należało do spraw nierozwiązanych do końca istnienia Drugiej Rzeczypospolitej. Miało wymiar ekonomiczny, prawny, społeczny, pozostając w ówczesnych czasach przedmiotem troski instytucji państwowych i kościelnych, ale nade wszystko mobilizując kobiece stowarzyszenia społeczne podejmujące prace prewencyjne w postaci biur pośrednictwa pracy, schronisk dla bezdomnych czy tzw. misji dworcowych⁴⁰.

Badania te są naturalną kontynuacją ustaleń okresów za-
borów, np. Izabeli Krasieńskiej, opartych na pismach patronackich, których

niewątpliwą zasługą było to, że służyły teoretyczną i praktyczną pomocą wielu kobietom pochodzącym ze wsi lub miasteczek, do których należały głównie służące oraz włościanki; adresowane były także do rodzin robotniczych. Stanowiły swoistego rodzaju elementarze, dostarczające podstawową wiedzę o świecie. Ostrzegały naiwne wiejskie lub małomiasteczkowe dziewczęta, które udawały się do dużych ośrodków miejskich w poszukiwaniu pracy, przed czyhającymi tam na nie niebezpieczeństwami i przykrymi nieraz konsekwencjami, np. ze strony stręczycieli. Wskazywały miejsca, gdzie szukać mogły opieki i pomocy. Przy ich redakcjach powstawały często niezwykle pożyteczne instytucje, takie jak biura porad prawnych, biura pośrednictwa pracy, noclegownie, pralnie, szwalnie, szkółki niedzielne, a nawet organizowano tam rozmaite kursy. Większość z tych instytucji miała religijny charakter, bowiem do tego typu działalności zachęcała środowiska uprzywilejowane, a zwłaszcza duchowieństwo i inteligencję, ogłoszona w 1891 r. encyklika *Rerum novarum* papieża Leona XIII. Pisma patronackie stanowiły dość często jedyną lekturę dla czytelników wywodzących się z najniższych warstw społecznych⁴¹.

⁴⁰ Problem był przedmiotem troski ugrupowań politycznych i ich agend, które nagłaśniały kwestię ochrony kobiet przed kryminalizacją różnych sfer życia, zob.: *Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego, W obronie upadłej kobiety*, (Łódź: Dom Książki Polskiej, 1933).

⁴¹ Izabela Krasieńska, „«Niewiasta Polska» (1899–1907) jako przykład pisma patronackiego – zarys monograficzny”, *Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, R. 62, 2017, 113–114; Renata Bednarz-Grzybek, Izabela Krasieńska, „Edukacja zdrowotna i seksualna na łamach «Świata Płciowego» (1905–1906)”, *Studia Edukacyjne*, nr 50, 2018, 369–385; Izabela Krasieńska, „Kształcenie żeńskiej służby domowej w świetle «Przyjaciela Sług» (1897–1918)”, *Human Studies. Series of Pedagogy* = „Людностнаві студіі. Сэрыя Пэдагагіка”, nr 4/36, 2017, 146–155; eadem, „Rece przy pracy, serce przy Bogu. «Głos Dziewcząt Polskich» (1929–1934)”, w: Olga Dąbrowska-Cendrowska, Aleksandra Lubczyńska (red.), *Czasopiśmiennictwo. Przeszłość i teraźniejszość*, t. 3, (Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2021), 31–52; eadem, „Sytuacja żeńskiej służby domowej w świetle poznańskiego czasopisma «Ruch Chrześcijańsko-Społeczny» (1902–1910)”, *Studia Gdańskie*, t. 40, 2017, 123–135; eadem, „Prasa patronacka wobec problemu patologii społecznych na ziemiach pol-

Wątek politycznej aktywności kobiet ma już duże odzwierciedlenie w literaturze przedmiotu. Dotychczas zajmowano się nim głównie w perspektywie działalności parlamentarnej. Traktowano ją *en bloc*, między innymi opisując posłanki i ich profil polityczny bądź rekonstruując ukonkretnioną obecność w pracach prawotwórczych⁴². Były też opracowania poświęcone konkretnym sylwetkom posłanek. Powstały monografie poświęcone Gabrieli Balickiej, Zofii Moraczewskiej, opublikowano publicystykę polityczną Zofii Daszyńskiej-Golińskiej⁴³. Zajęto się ośrodkami kobiecej aktywności w wymiarze geograficzno-przestrzennym między innymi we Lwowie czy na Śląsku, na Wileńszczyźnie oraz w Wielkopolsce⁴⁴.

O pisarkach i poetkach Polski międzywojennej powstało już wiele opracowań. Opublikowano monografie książkowe i artykuły czasopiśmiennicze o Marii Dąbrowskiej, Marii Grossek-Koryckiej, Marii Kuncewiczowej, Wandzie Melcer-Rutkowskiej, Zofii Nałkowskiej, Marii Rodziewiczównie, Gabrieli Zapolskiej⁴⁵. Udostępniano

skich oraz za granicą na przełomie XIX i XX wieku”, *Human Studies. Series of Pedagogy = Людинознавчі студії. Серія Педагогіка*, nr 7/39, 2018, 145–159.

⁴² Paweł Fiktus, „Udział kobiet w działalności prawotwórczej Senatu II Rzeczypospolitej”, *Opolskie Studia Administracyjno-Prawne*, nr 2, 2016, 207–218; Joanna Dufurat, „Dyskusje wokół «nowego typu kobiety-obywatelki» w Drugiej Rzeczypospolitej”, w: Anna Landau-Czajka, Katarzyna Sierakowska (red.), *Procesy socjalizacji w Drugiej Rzeczypospolitej*, (Warszawa: Instytut Historii PAN, 2013), 105–121; Ewa Maj, „Problem realizacji praw wyborczych kobiet w Polsce międzywojennej: debata na łamach prasy dla katoliczek”, *Przegląd Sejmowy*, nr 2, 2022, 127–150.

⁴³ Kamila Cybulska, *O niepodległość i prawa kobiet. Zofia Moraczewska 1873–1958: życie i działalność*, (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, 2021); Zofia Daszyńska-Golińska, *Socjalizm i kwestia kobieca. Wybór pism*, oprac. Urszula Kozłowska, Tomasz Sikorski, (Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej, 2018); Katarzyna Luksa, *Gabriela Balicka (1867–1962). Działalność polityczna, społeczna, naukowa i edukacyjna*, (Warszawa: Kancelaria Sejmu. Wydawnictwo Sejmowe, 2017).

⁴⁴ Lidia Michalska-Bracha, Marzena Marczevska, „Lwówianki wobec równouprawnienia kobiet – trzy historie. Studium historyczno-językoznawcze”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych*, nr 1(6), 2019, 25–53; *Znane Wielkopolanki*, (Poznań: Halszka, 2004); Alina Bednarz, Magda Goik, Katarzyna Tobór-Osadnik, *Patriotki ze Śląska. Posłanki na Sejm Śląski w okresie międzywojennym*, (Tychy: Stowarzyszenie ON/OFF, 2018); Mirosław Piwońarczyk, „Kobiety aktywne. Działalność społeczno-oświatowa liderek Wileńskiego Zrzeszenia Wojewódzkiego Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet (1929–1939)”, w: Adriana Dawid, Joanna Lusek (red.), *Kobiety na Kresach na przełomie XIX i XX wieku*, (Warszawa–Bytom: Wydawnictwo DiG, 2016), 43–60.

⁴⁵ Ewa Kraskowska, Bogumiła Kaniewska (red.), *Polskie pisarstwo kobiet w wieku XX: procesy i gatunki, sytuacje i tematy*, (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2015); Ewa Maj, „Kulturowe wyznaczniki wizerunku nowoczesnej Polki w czasopiśmie «Kobieta w Domu i Salonie»”, *Tempus*, nr 2, 2024, 27–44. Były obiektem zainteresowania w międzywojniu, przykładowo zob.: Cecylia Walewska, *Maria Rodziewiczówna. Twórczość, życie, czyn: szkic syntetyczny w dniach jubileuszowych czterdziestopięciolecia pracy pisarskiej i działalności społecznej autorki*, (Warszawa: [wydawca nieznany] 1927). Współcześnie raczej marginalnie

im łamy prasy dla Polek, w której ich utwory drukowano *in extenso*, ale również poddawano je ocenie krytyczno-literackiej. Ponadto występowały w roli publicystek mających wpływ na kształtowanie gustów artystycznych czytelniczek⁴⁶. Pisały o różnych sferach aktywności artystycznej, łącznie z dorobkiem sztuki tradycyjnej, a także z wytworami ówczesnego nowego medium, jakim był film. Recenzje twórczości spod znaku X Muzy pisały: Stefania Heymanowa, Wanda Melcer-Rutkowska, Herminia Naglerowa, Stefania Podhorska-Okolów, Stefania Zahorska⁴⁷. Ich publicystykę filmową drukowały nie tylko redakcje prasy dla kobiet, ale też czasopism specjalistycznych⁴⁸.

Misją zrzeszeń społecznych oraz ich organów prasowych było szerzenie ruchu oświatowego adresowanego do dziewcząt i kobiet. W początkach niepodległości Polski Helena Witkowska zalecała mobilizację czytelniczek czasopisma „Na Posterunku”, żeby „kraj pokryć jak najprędzej siecią kursów ogólnokształcących, rozrzucić po nim tysiące bibliotek”⁴⁹. Chodziło o stały i równomierny rozwój placówek oświatowych, żeby kobiety były beneficjentkami dostępu do wiedzy szkolnej i pozaszkolnej. Optowała za szkolnictwem świeckim i bezpłatnym. Propagatorką edukacji kobiet wiejskich była Helena Radlińska, co tłumaczyła jednoznacznie, odnosząc się do cech demograficznych: „w wielkim dziele tworzenia nowej gospodarki w Polsce kobieta wiejska ma do zrobienia najwięcej. Spod strzechy wieśniaczej wychodzi około $\frac{3}{4}$ ludności naszej Ojczyzny”⁵⁰.

opisuje się je z perspektywy zainteresowania wybranymi nurtami literackimi. Egzemplifikacją jest przypomnienie sylwetki Marii Grossek-Koryckiej przyłączeniu jej twórczości z nurtem młodopolskiego preekspresjonizmu, zob.: Barbara Olech, „Od hafciarki do wieszczki. W kręgu poematów Marii Grossek-Koryckiej”, w: Anna Janicka (red.), *Przemiany dyskursu emancypacyjnego kobiet*, Seria II, *Perspektywa polska*, (Białystok: Corinne Fournier Kiss: 2019), 489–502.

⁴⁶ Ewa Maj, „Książki dla kobiet w krytycznoliterackich i anonsowych publikacjach na łamach międzywojennej prasy dla Polek”, w: Anita Has-Tokarz, Renata Malesa (red.), *Książka w mediach, media w książce. Książka jest kobietą. Rynek książki (dla) kobiet. Przeszłość – stan obecny – perspektywy* (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 2024), 15–33; Katarzyna Wodniak, „Moja Przyjaciółka» 1934–1939. Przebieg prasowy żnińskich Zakładów Wydawniczych Alfreda Krzyckiego”, (Żnin: Wydawnictwo Dominika Księskiego Wulkan, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2020).

⁴⁷ Małgorzata Radkiewicz, *Modernistki o kinie. Kobiety w polskiej krytyce i publicystyce filmowej 1918–1939*, (Kraków: Korporacja Ha!art, 2016).

⁴⁸ Wanda Melcer-Rutkowska, „Filozofia muskułów”, *Kino. Teatr*, nr 3, 1 XI 1928, bez paginacji.

⁴⁹ Helena Witkowska, „Zadania kobiet Polek w dobie obecnej”, *Na Posterunku*, nr 3, 1919, 2.

⁵⁰ Helena Radlińska, *Oświata i kultura wsi polskiej. Wybór pism*, (Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1979), 303.

Kwestia kształtowania kompetencji obywatelskich kobiet była przedmiotem zainteresowania badaczy, którzy określili problem w perspektywie prasoznawstwa. Zajmowano się kwestią przyuczenia Polek do udziału w procedurze demokratycznej, pokazywano okoliczności zapoznawania z mechanizmami wyborczymi, a przy okazji kreowania instrumentarium wpływu na odbiorczynię⁵¹.

Obiektem zainteresowania była sytuacja kobiety pełniące konkretne role społeczne: córki, siostry, żony, matki. Koncentracja na małżeństwie i rodzinie nie oznaczała powielania patriarchalnych wzorców obyczajowych, lecz wynikała z gotowości do diagnozowania stałości oraz zmiany w tradycjach badawczych. Przedmiotem zainteresowania – obok centralnego tematu – były zagadnienia kontekstowości zagadnienia pozycji kobiety w rodzinie. Pozostawiały w centrum zainteresowania problematyką obecności na rynku pracy, przygotowania zawodowego, pogłębiania umiejętności opracowania logistyki życia codziennego, ale też w perspektywie osoby odpowiedzialnej za młode pokolenie. W ten sposób powielały się stereotypowe podejścia do sprawy płci.

Perspektywy i postulaty badawcze

Współcześnie uwidacznia się dążność badawcza do poszerzenia dotychczasowych pól zainteresowania naukowego. Istotne jest kontynuowanie pracy nad poznaniem grup społecznych według kryteriów demograficznych, jak wiek czy płeć. W odniesieniu do dal-

⁵¹ Jolanta Chwastyk-Kowalczyk, „Próby uobywatelnienia kobiet w okresie dwudziestolecia międzywojennego na łamach *«Bluszczu»*”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie w XX i XXI wieku. Polityka w prasie kobiecej*, (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2019), 75–102; Piotr Kotowski, „Rola tygodnika *«Bluszcza»* w kształtowaniu społecznych i politycznych postaw kobiet w latach 1921–1939”, *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, nr 3(59), 2020, 41–56; Ewa Maj, „Kwestia polityzacji obywaterek Rzeczypospolitej Polskiej w prasie dla kobiet 1918–1939”, w: Magdalena Pataj, Elżbieta Pawlak-Hejno (red.), *Komunikowanie polityk(i) w literaturze i w mediach*, (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2021), 251–274; eadem, „*«Feminizm narodowy»*, czyli o kobietach w Narodowej Demokracji”, w: Maria Marczewska-Rytko, Dorota Maj, Marcin Pomarański (red.), *Feminizm*, (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2015), 217–229; Kamila Łozowska-Marcinkowska, *Sprawy niewieście. Problematyka czasopism kobiecych Drugiej Rzeczypospolitej*, (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2010); Grzegorz Radomski, „Feminizm jest nam obcy. Kwestia kobieca w publicystyce Narodowej Demokracji w okresie międzywojennym”, w: Tomasz Sikorski, Adam Wątor (red.), *Narodowa Demokracja XIX–XXI wiek (Koncepcje – ludzie – działalność)*, (Szczecin: Zapol, 2008), 176–187; Joanna Dufurat, *Kobiety w kręgu lewicy niepodległościowej. Od Ligi Kobiet Pogotowia Wojennego do Ochotniczej Legii Kobiet (1908–1918/1919)*, (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2024).

szezo poznawania historii kobiet w Drugiej Rzeczypospolitej istotne byłoby ukierunkowanie podejścia analitycznego do sytuacji kobiet ze sfer mieszczańskich, rzemieślniczo-handlowo-usługowych, a ponadto z kręgów urzędniczek w administracji publicznej. Spośród kręgów inteligenckich w dalszym ciągu brakuje opracowań dotyczących lekarek i prawniczek, których losy mieściły w sobie archetypiczne cechy walki o prawo do wykonywania zawodu. Postaci jak Wanda Grabińska (pierwsza sędzia) czy Anna Tomaszewicz-Dobrska (pierwsza kobieta z dyplomem lekarza praktykująca na ziemiach polskich) dadzą asumpt do zgeneralizowania wniosków poznania naukowego dróg Polek do uzyskania stosownego statusu społecznego.

Podobnie nierozpoznaną przestrzeń badawczą pozostawiają postaci kobiet fachowo zajmujących się nauką w międzywojniu. Braki badawcze obejmują zarówno biografistykę, jak i ich osiągnięcia zawodowe. Sztandarowo traktowana Maria Skłodowska pozostaje bohaterką wielu opracowań, ale nawet dwukrotna noblistka ciągle zasługuje na pogłębione zainteresowanie multidyscyplinarne, posługujące się zróżnicowanymi narzędziami metodologicznymi. Dalszemu poznaniu osiągnięć Skłodowskiej powinny towarzyszyć wzmocnione dociekania na temat międzywojennych antropolożek, bakteriolożek, biolożek, dydaktyczek, fizjolożek, geografek, historyczek, ekonomistek, fizykochemiczek, matematyczek, psycholożek, socjolożek. Wśród nich między innymi były Zofia Daszyńska-Golińska⁵², Alicja Dorabalska, Hanna Hirszfild, Janina Hurynowicz, Wilhelmina Iwanowska, Józefa Joteyko⁵³, Helena Sparrow, Helena Willman-Grabowska. Ich dorobek ciągle jest nieznany, a przez to niedoceniony, choć podlegał popularyzacji w międzywojniu⁵⁴. Były pionierkami nauki, zdobywały wykształcenie kosztem wielu wyrzeczeń, następnie spotykały się z uprzedzeniami, gdy podejmowały pracę badawczą⁵⁵. Ich sukcesy naukowe stały się kom-

⁵² Jolanta Chwastyk-Kowalczyk, „*Bluszczy*” w latach 1918–1939. *Tematyka społeczna oraz problemy kultury i literatury*, (Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, 2003), 69, 88, 237, 357, 359.

⁵³ Natalia Jastrzębska, „Dr Józefa Joteyko”, *Bluszczy*, nr 19, 1928, 3.

⁵⁴ Zofia Miszeńska, „Praca naukowa kobiet w ciągu ostatniego dziesięciolecia”, *Bluszczy*, nr 46, 1928, 17–18.

⁵⁵ W przejmującym opisie Cecylii Walewskiej los absolwentek studiów wyższych wyglądał następująco: „W gorzkiej męce – idąc o własnych siłach – skończyły wyższe studia nasze najwybitniejsze uczone: dr Józefa Joteyko, dr Zofia Daszyńska Golińska, dr. Józefa Kodisowa, dr. Ludwika Dobrzyńska-Rybicka, dr. Maria Czaplicka, zmarła przed paroma laty w Anglii antropologistka, dr. Maria Grzegorzewska i najpierwsze nasze lekarki: dr. Tomaszewicz-Dobrska,

ponentem efektów naukowych w skali Polski i świata, nierzadko anonimowo wchodząc w skład całościowego dorobku. Uobecniona w literaturze przedmiotu konwencja pozwoli na wkomponowanie problemu w istniejące już ramy naukowego poznania stratygrafii społecznej.

Niezbędne jest dalsze eksplorowanie tematyki poświęconej obecności kobiet w procesach komunikacji społecznej. Szczególnie istotne są badania prasy, a przy tej okazji zrekonstruowanie losów wydawczyń, redaktorek i publicystek, które w dalszym ciągu czekają na przypomnienie ich wkładu do kultury dziennikarskiej w Polsce. Najbardziej wyrazistym przypadkiem jest Bronisława Neufeldówna, uważana za pierwszą polską dziennikarkę i zarazem nestorkę dziennikarstwa polskiego. Użyteczne będzie zarówno przygotowanie opracowań biograficznych pojedynczych postaci, jak i ukazanie pracy zespołowej kobiet w redakcjach periodyków, w mikroskali wybranych tygodników czy miesięczników, które odegrały rolę przy tworzeniu tożsamości kobiet ze względu na płeć.

Temat ten wyraźnie wyłonił się z monografii Jolanty Chwastyk-Kowalczyk pt. *„Bluszcz” w latach 1918–1939. Tematyka społeczna oraz problemy kultury i literatury*, (Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, 2003). Działalność dziennikarek i pisarek – często obie funkcje były łączone – była impulsem do zainteresowania się autorki losem publicystek i literatek w czasie i po zakończeniu II wojny światowej. Ponieważ większość redaktorek oraz współpracowniczek „Bluszczu” służyła w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie i pozostała z przyczyn politycznych na emigracji, naturalną kolejną rzeczą było opisanie ich dokonań, głównie w Wielkiej Brytanii i innych krajach osiedlenia⁵⁶. Nasze animatorki polskiego życia intelektualnego z pokolenia „niezłomnych”, należące do twórców wyrosłych w czasach suwerenności, dojrzewające w Polsce niepodległej, poddane ciężkiej próbie wojennej tułaczki oraz podejmujące po zakończeniu II wojny światowej dramatyczne decyzje o pozostaniu na obczyźnie – swym uniwersalnym widzeniem świata, twórczością, a także działaniami w sferze publicznej dały świadectwo

dr. T. Ciszewiczowa, dr Budzińska-Tylicka, dr Maria, Sabina i Antonina Zielińskie, dr Konarzewska, Paschalisówna, St. Popławska i tyle innych”, Cecylia Walewska, „O wybór zawodu”, *Bluszcz*, nr 16, 1924, 216.

⁵⁶ Jolanta Chwastyk-Kowalczyk, „Prasa jako źródło do badań działalności kobiet. Wybrane przykłady polskich dziennikarek emigracyjnych”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 2(9), 2020, 149–171.

przynależności do polskiej kultury, do świata zachodniego. Stefania Kossowska⁵⁷, Krystyna Cywińska⁵⁸ czy Krystyna Bednarczyk⁵⁹ nigdy nie dały się uwieść przedwojennej polskiej prowincjonalnej, nacjonalistycznej perspektywie. To między innymi wysiłek intelektualny i organizacyjny tych postaci przyczynił się do tego, że „w oczach kraju emigracja nie pokazała się jako wyschły strumień”, o czym pisał Gustaw Herling-Grudziński w liście do Tymona Terleckiego w marcu 1946 r.⁶⁰ Zawsze kierowały się własnym, niezależnym spojrzeniem na otaczający świat. Podziw budzi ich niezmierną erudycja, literackie czy publicystyczne wyczucie i nadzwyczajne umiejętności opowiadania, czym utrwaliły w świadomości odbiorców swą niekoniumaturalną pozycję.

W tę szerokoogniskową narrację wpisały się także młodsze przedstawicielki fali emigracji lat 80. XX w.: Regina Wasiak-Taylor⁶¹, Katarzyna Bzowska-Budd⁶² i Teresa Bazarnik-Małkiewicz⁶³. Z czasem dołączyły do nich Kamila Krzyżaniak⁶⁴, Renata Cygan⁶⁵ i Joanna Ciechanowska⁶⁶. Kilka z nich jest bohaterkami publi-

⁵⁷ Eadem, „Dziennikarka polskiej przestrzeni publicznej na emigracji w Londynie – Stefania Kossowska”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 1(1), 2016, 9–24.

⁵⁸ Eadem, „Ikona polskiego dziennikarstwa emigracyjnego z Londynu – Krystyna Cywińska”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 1(8), 2020, 88–112.

⁵⁹ Eadem, „Krystyna Bednarczyk (1923–2011) – architekt książki, typograf, wydawca, obrończyni słowa i poetka”, w: Małgorzata Dajnowicz, Diana Dajnowicz-Piesiecka, Justyna Zajko-Czochańska, *Kobiety. Kultura – życie publiczne – prawo*, (Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2023), 141–168.

⁶⁰ List Gustawa Herlinga-Grudzińskiego do Tymona Terleckiego z dn. 21.03.1946 r. – cyt. za Niną Taylor-Terlecką, „Gustaw Herling-Grudziński i Tymon Terlecki – faktów od-pominanie”, *Pamiętnik Literacki* [Londyn], t. 58, 2019, 104.

⁶¹ Jolanta Chwastyk-Kowalczyk, „Regina Wasiak-Taylor – animatorka kultury, dziennikarka, prezes Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie w Londynie”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 2(11), 2021, 73–116.

⁶² Eadem, „Katarzyna Bzowska-Budd – polska mistrzyni felietonu w Londynie”, *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, t. 23, nr 2(58), 2020, 135–151.

⁶³ Eadem, „*Nowy Czas. New Time*” – intrygujące czasopismo polskiej inteligencji w Wielkiej Brytanii (2006–2014), *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, t. 18, nr 2, 2015, 51–76; eadem, *Londyński „Nowy Czas” na początku XXI wieku*, (Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2019).

⁶⁴ Eadem, „Luxury Splash of Art” – autorski pomysł Kamili Krzyżaniak”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 2(17), 2024, 73–106.

⁶⁵ Eadem, „Renata Cygan – inicjatorka «Post Scriptum. Independent Magazine of Literature and the Arts» (2019-) – niszowy kwartalnik dla inteligencji”, *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, t. 28, z. 4(74), 2025 – w druku.

⁶⁶ Eadem, „Brytyjska przestrzeń Joanny Ciechanowskiej – artystki, dziennikarki i pisarki”, *Rocznik Historii Prasy Polskiej* – złożone do druku.

kacji zwartej badaczki pt. *Polskie dziennikarki na emigracji w XX i XXI wieku*⁶⁷.

W nowym kraju osiedlenia swoje badania naukowe prowadziły różne postacie, w tym między innymi w przestrzeni międzynarodowej na stałe zaistniała historyk sztuki, wykładowczyni na wielu uczelniach brytyjskich, była rektor Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie (PUNO) w Londynie prof. Halina Taborska, której dokonania Jolanta Chwastyk prezentowała na konferencji w Białymstoku w 2021 r.⁶⁸ oraz na międzynarodowej konferencji w Londynie dwa lata później⁶⁹, a także jej inicjatywy wydawnicze na PUNO na międzynarodowej Konferencji Kwietniowej w Londynie w 2025 r.⁷⁰ Aktywne są również nauczycielki nauczania w szkołach sobotnich, które przedstawiły swoje autorskie pomysły edukacyjne na międzynarodowej konferencji na Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie w Londynie w 2023 r.⁷¹

Generalnie dokonania Polek na emigracji na wielu płaszczyznach czekają na udokumentowanie i opisanie. Do tej pory nie powstały np. biografie uznanych artystek, a było i jest ich kilkadziesiąt. Dotyczy to wszystkich krajów na świecie. Badania należy poszerzyć o czasy nam współczesne, w kraju bowiem funkcjonuje wiele wyjątkowych kobiet – *spiritus movens* różnych przedsięwzięć, np. redaktorek naczelnych czy wiodących, których praca nie jest znana i doceniana⁷².

⁶⁷ Eadem, *Polskie dziennikarki na emigracji w XX i XXI wieku*, (Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2021).

⁶⁸ Eadem, „Historyk sztuki, filozof, pedagog – prof. dr hab. Halina Taborska (1933–2021)”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Badania historii kobiet polskich na tle porównawczym. Kierunki, problematyka, perspektywy*, (Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2021), 167–178.

⁶⁹ Eadem, „Professor Halina Taborska (1933–2021) – a life full of learning”, w: Jolanta Chwastyk-Kowalczyk, Przemysław Ciszek (red.), *Ułamek istnienia. Dedykowane pamięci profesor Haliny Taborskiej (1933–2021)*, (Londyn – Pruszcz Gdański: PUNO Press, Wydawnictwo Jasne, 2023), 147–164; eadem, *Professor Halina Taborska – art historian, philosopher, educator*, <https://www.cultureave.com/historyk-sztuki-filozof-pedagog-prof-dr-hab-halina-taborska/> [dostęp: 4.02.2023].

⁷⁰ Jolanta Chwastyk-Kowalczyk, „PUNO PRESS editions initiated by Rector Prof. Halina Taborska/Edycje PUNO PRESS zainicjowane przez Rektor prof. Halinę Taborską”, *Zeszyty Naukowe PUNO* [Londyn], seria trzecia, nr 13, 2025 – w druku.

⁷¹ Jolanta Chwastyk-Kowalczyk, Przemysław Ciszek (red.), *Multimodalne aspekty komunikacji, nauczania języków i kultury polskiej*, (Londyn: PUNO Press, 2023).

⁷² Jolanta Chwastyk-Kowalczyk, „Ponadgraniczne mosty redaktor Ewy Mielczarek”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 1(14), 2023, 189–222; eadem, «Amicus» – osvajanie lęku pacjenta Świętokrzyskiego Centrum Onkologii w Kielcach poprzez informację. Działalność redaktorek Joanny Chądzyńskiej i Izabeli Opalińskiej”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 2(15), 2023, 205–232.

Cenne byłoby odniesienie się do wkładu kobiet do kształtowania kultury pamięci (wielkiej i codziennej) w czasach prekonsumpcyjnych. Koniecznie należy wdrożyć badanie różnorodnych dyskursów kobiecych w międzywojniu z wykorzystaniem najnowszych narzędzi technologicznych. Interesujące stanie się podjęcie dociekań na temat nurtów intelektualnych, zarówno hegemonicznych, jak i peryferyjnych, obecnych w ruchach kobiecych. Warto przy tej sposobności zauważyć trendy umysłowe wynikające z klimatu epoki, jak fascynacja duchowością w odniesieniu do wierzeń religijnych, ale też w stosunku do wiedzy tajemnej (ezoteryka). Wśród zgłoszonych powyżej postulatów jest kwestia pogłębienia badań aktywności społecznej członkiń mniejszości narodowych w Polsce lat 1918–1939. Dotychczas w stosunkowo niewielkim stopniu podlegały bardziej rozległej eksploracji naukowej.

Ważną przestrzeń poznawczą tworzy kwestia metodologii badań. Uwidacznia się brak koherentnego ujęcia zagadnienia narzędzi użytecznych przy poznawaniu historii kobiet w Drugiej Rzeczypospolitej. W opracowaniach nierzadko pomijana jest informacja o zastosowanej metodologii. W wypadku gdy deklaracja autorska zawiera komponent metodologiczny, na ogół dotyczy instrumentarium badawczego właściwego dla wybranej dyscypliny naukowej⁷³. Niezbędna zatem jest dążność do stworzenia syntezy zagadnień metodologicznych, które miałyby charakter uniwersalny, ale też mogłyby nabrać cech bardziej uszczegółowionych, gdy chodzi o zbadanie międzywojnia, o operacjonalizację pojęć i ugruntowanie procedury eksploracji dokumentów.

Dotychczasowy stan badań pozwala na sformułowanie kilku wniosków. Po pierwsze, systematycznie trwa postęp badań historii kobiet z uwzględnieniem międzywojnia. Po drugie, znać gotowość do ich usieciowienia, do powstania i umacniania się ośrodków badawczych, które systematycznie wydają opracowania naukowe – *vide*: Instytut Studiów Kobietych i „Czasopismo Instytutu Studiów Kobietych” oraz książki zbiorowe we współredakcji Małgorzaty Dajnowicz. Po trzecie, zainteresowania przedmiotowe wykazują badacze i badaczki wywodzący się z coraz młodszych generacji. Po czwarte, klarowna jest dążność do upowszechniania pisarstwa popularnego, dzięki któremu wzrasta grono czytelników

⁷³ Ewa Maj, „Międzywojenna prasa dla Polek jako źródło do badania historii kobiet. Rozważania o paradygmacie naukowym: wybrane problemy”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Historia kobiet. Źródła, metody, kierunki badawcze*, (Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2022), 41–55.

opracowań poświęconych kobietom i kobiecym osiągnięciom w Drugiej Rzeczypospolitej.

Bibliografia

Źródła

Źródła archiwalne

Biblioteka Narodowa w Warszawie, Magazyn Mikroform, T. Męczkowska, „50 lat pracy w organizacjach kobiecych w Warszawie. Wspomnienia osobiste”, mf. 92169.

Źródła drukowane

Blok, nr 11, 1926, 32.

Bruchnalska, Maria. *Ciche bohaterki. Udział kobiet w powstaniu styczniowym. (Materiały)*, (Miejsce Piastowe: Wydawnictwo Towarzystwa św. Michała Archaniola, 1933).

Budzińska-Tylicka, Justyna. „Prawa i obowiązki kobiet”, *Głos Kobiet*, nr 3, 1928, 4.

Charewiczowa, Łucja. *Kobieta w dawnej Polsce do okresu rozbiorów z 18 rycinami w tekście*, (Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1938), 15.

Daszyńska-Golińska, Zofia. *Socjalizm i kwestia kobieca. Wybór pism*, oprac. Urszula Kozłowska, Tomasz Sikorski, (Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej, 2018).

„Domy-ogrody w miastach-ogrodach”, *Dźwigary*, nr 1, 1927, 47–50.
Herlaine, Janusz. „Śp. Maria Grossek-Korycka”, *Bluszcz*, nr 51, 1926, 3.

Jastrzębska, Natalia. „Dr Józefa Joteyko”, *Bluszcz*, nr 19, 1928, 3.

Kiewnarska, Jadwiga. „Sylwetki paryskie”, *Bluszcz*, nr 27, 1932, 3.

Kuźmińska, Maria. „Na marginesie zjazdu historyków”, *Bluszcz*, nr 52, 1930, 13.

Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego, W obronie upadłej kobiety, (Łódź: Dom Książki Polskiej, 1933).

Limprechtówna (Orsyd), Aniela. „Maria Czesława Przewóska”, *Bluszcz*, nr 19, 1924, 3.

„Maria Kastarska”, *Bluszcz*, nr 1, 1937, 3.

Melcer-Rutkowska, Wanda. „Filozofia muskułów”, *Kino. Teatr*, nr 3, 1 XI 1928, bez paginacji.

Melcer-Rutkowska, Wanda. „Rok 2020”, *Bluszcz*, nr 17, 1927, 10–11.
Męczkowska, Teodora. „Do czego dążymy?”, *Kobieta Współczesna*, nr 39, 1931, 1–3.

- Męczkowska, Teodora. „Kobiety-Sejm-Życie”, *Kobieta Współczesna*, nr 10, 1928, 2.
- Miszewska, Zofia. „Praca naukowa kobiet w ciągu ostatniego dziesięciolecia”, *Bluszcz*, nr 46, 1928, 17–18.
- Podhorska-Okolów, Stefania. „Śp. Zofia Reutt-Witkowska”, *Bluszcz*, nr 7, 1938, 3.
- Podhorska-Okolów, Stefania. „Zuzanna Rabska”, *Bluszcz*, nr 32, 1938, 3.
- Poświęcenie i otwarcie Muzeum Zasłużonych Polek we Lwowie w dniu 10 stycznia 1930 r.*, (Lwów: Zjednoczenie Polskich Chrześcijańskich Towarzystw Kobiectych, 1930).
- Rabska, Zuzanna. *Moje życie z książką. Wspomnienia*, t. 2, (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1964).
- Radlińska, Helena. *Oświata i kultura wsi polskiej. Wybór pism*, (Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1979).
- Rzepecka, Zofia. *W służbie dobra i prawdy. Wykłady, przemówienia, listy*, (Poznań: Zjednoczenie Młodzieży Polskiej, 1931).
- „Śp. Maria Czesława Przewóska”, *Bluszcz*, nr 51, 1938, 3.
- „Śp. Maria Grossek-Korycka”, *Bluszcz*, nr 17, 1926, 3.
- „Udział kobiet w zjeździe historyków polskich”, *Bluszcz*, nr 49, 1930, 14.
- Walewska, Cecylia. *Maria Rodziewiczówna. Twórczość, życie, czyn. Szkic syntetyczny w dniach jubileuszowych czterdziestopięciolecia pracy pisarskiej i działalności społecznej autorki*, (Warszawa: [wydawca nieznany] 1927).
- Walewska, Cecylia. „O równe prawa”, *Kobieta Współczesna*, nr 27, 1929, 4-5.
- Walewska, Cecylia. „O równe prawa. Dr Zofia Daszyńska-Golińska”, *Kobieta Współczesna*, nr 5, 1927, 5.
- Walewska, Cecylia. „O wybór zawodu”, *Bluszcz*, nr 16, 1924, 215–216.
- Walewska, Cecylia. „Portret polskiej filozofki Marii Czesławy Przewóskiej”, *Bluszcz*, nr 38, 1924, 3.
- Walewska, Cecylia. „W przełomowym momencie”, *Kobieta Współczesna*, nr 3, 1928, 5.
- Walewska, Cecylia. „Z cyklu sylwetek: Karolina Bielańska”, *Bluszcz*, nr 22, 1925, 3.
- Wasylewski, Stanisław. „Pułk Sarmatek” w roku 1831, *Tęcza*, nr 48, 1930, 23-25.
- Witkowska, Helena. „Zadania kobiet Polek w dobie obecnej”, *Na Posterunku*, nr 3, 1919, 1–2.
- „Wspomnienie pośmiertne – Śp. Maria Karska (Współpracowniczka «Bluszczu»)”, *Bluszcz*, nr 9, 1935, 3.

Zalewska, Zofia. *Czasopisma kobiece w Polsce. (Materiały do historii czasopism). Rok 1818–1937*, (Warszawa: Wyższa Szkoła Dziennikarska, 1938).

Zawiszanka, Zofia. „Cecylia Walewska”, *Bluszcz*, nr 13, 1929, 3.

„Z żałobnej karty – dr Justyna Budzińska-Tylicka, *Bluszcz*, nr 17, 1937, 3.

Opracowania

Bauchrowicz-Tocka, Maria. „Zakonspirowane mężatki”, czyli o ograniczeniach obyczajowych i prawnych wobec pracujących kobiet na łamach *Tygodnika Kobiety*, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie w XX i XXI wieku. Polityka w prasie kobiecej*, (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2019), 103–116.

Bednarz, Alina. Goik, Magda. Tobór-Osadnik, Katarzyna. *Patriotki ze Śląska. Posłanki na Sejm Śląski w okresie międzywojennym*, (Tychy: Stowarzyszenie ON/OFF, 2018).

Bednarz-Grzybek, Renata. Krasińska, Izabela. „Edukacja zdrowotna i seksualna na łamach „Świata Płciowego” (1905–1906)”, *Studia Edukacyjne*, nr 50, 2018, 369–385.

Brzoza-Kolorz, Katarzyna. „Polityka kobiet czy kobiety polityki?”. *Płeć jako element obrazów medialnych kobiet*, (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2024).

Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. „Agitacja obywatelska przed- i powyborcza 1928 roku na łamach «Kobiety Współczesnej»”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych*, nr 1(6), 2019, 105–137.

Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. „«Amicus» – oswajanie lęku pacjenta Świętokrzyskiego Centrum Onkologii w Kielcach poprzez informacje. Działalność redaktorek Joanny Chądzyńskiej i Izabeli Opalińskiej”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych*, nr 2(15), 2023, 205–232.

Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. „*Bluszcz*” w latach 1918–1939. *Tematyka społeczna oraz problemy kultury i literatury*, (Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, 2003).

Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. „Brytyjska przestrzeń Joanny Ciechanowskiej – artystki, dziennikarki i pisarki”, *Rocznik Historii Prasy Polskiej* – złożone do druku.

Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. „Dziennikarka polskiej przestrzeni publicznej na emigracji w Londynie – Stefania Kossowska”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych*, nr 1(1), 2016, 9–24.

- Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. „Ikona polskiego dziennikarstwa emigracyjnego z Londynu – Krystyna Cywińska”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 1(8), 2020, 88–112.
- Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. „Historyk sztuki, filozof, pedagog – prof. dr hab. Halina Taborska (1933–2021)”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Badania historii kobiet polskich na tle porównawczym. Kierunki, problematyka, perspektywy*, (Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2021), 167–178.
- Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta, „Katarzyna Bzowska-Budd – polska mistrzyni felietonu w Londynie”, *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, t. 23, nr 2(58), 2020, 135–151.
- Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. „Kierunki badań historii kobiet w Polsce – stan badań i perspektywy na przykładzie wybranych zagadnień”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, 2022, nr 1(12), 103–121.
- Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. „Krystyna Bednarczyk (1923–2011) – architekt książki, typograf, wydawca, obrończyni słowa i poetka”, w: Małgorzata Dajnowicz, Diana Dajnowicz-Piesiecka, Justyna Zajko-Czochańska, *Kobiety. Kultura – życie publiczne – prawo*, (Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2023), 141–168.
- Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. *Londyński „Nowy Czas” na początku XXI wieku*, (Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2019).
- Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. „«Luxury Splash of Art» – autorski pomysł Kamili Krzyżaniak”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 2(17), 2024, 73–106.
- Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. „«Nowy Czas. New Time» – intrygujące czasopismo polskiej inteligencji w Wielkiej Brytanii (2006–2014)”, *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, t. 18, nr 2, 2015, 51–76.
- Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. *Polskie dziennikarki na emigracji w XX i XXI wieku*, (Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2021).
- Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. „Ponadgraniczne mosty redaktor Ewy Mielczarek”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 1(14), 2023, 189–222.
- Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. „Prasa jako źródło do badań działalności kobiet. Wybrane przykłady polskich dziennikarek emigracyjnych”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 2(9), 2020, 149–171.

- Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. „Professor Halina Taborska (1933–2021) – a life full of learning”, w: Jolanta Chwastyk-Kowalczyk, Przemysław Ciszek (red.), *Ułamek istnienia. Dedykowane pamięci profesor Haliny Taborskiej (1933–2021)*, (Londyn – Pruszcz Gdański: PUNO Press, Wydawnictwo Jasne, 2023), 147–164.
- Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. *Professor Halina Taborska – art historian, philosopher, educator*, <https://www.cultureave.com/historyk-sztuki-filozof-pedagog-prof-dr-hab-halina-taborska/>.
- Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. „Próby uobywatelnienia kobiet w okresie dwudziestolecia międzywojennego na łamach «Bluszczu»”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie w XX i XXI wieku. Polityka w prasie kobiecej*, (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2019), 75–102.
- Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. „PUNO PRESS editions initiated by Rector Prof. Halina Taborska/Edycje PUNO PRESS zainicjowane przez Rektor prof. Halinę Taborską”, *Zeszyty Naukowe PUNO* [Londyn], seria trzecia, nr 13, 2025 – w druku.
- Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. „Regina Wasiak-Taylor – animatorka kultury, dziennikarka, prezes Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie w Londynie”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych*, nr 2(11), 2021, 73–116.
- Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. „Renata Cygan – inicjatorka «Post Scriptum. Independent Magazine of Literature and the Arts» (2019–) – niszowy kwartalnik dla inteligencji”, *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, t. 28, z. 4(74), 2025 – w druku.
- Chwastyk-Kowalczyk, Jolanta. Ciszek, Przemysław (red.). *Multimodalne aspekty komunikacji, nauczania języków i kultury polskiej*, (Londyn: PUNO Press, 2023).
- Cybulska, Kamila. *O niepodległość i prawa kobiet. Zofia Moraczewska 1873–1958: życie i działalność*, (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, 2021).
- Dadej, Iwona. Jarska, Natalia. Nowakowska-Wierzchoś, Anna. Sierakowska, Katarzyna. „Łucja Charewiczowa”, *Seminar in History of Women and Gender, Affiliated to Warsaw Scientific Society and Institute of History, Polish Academy of Sciences, Acta Poloniae Historica*, nr 117, 2018, 383–386.
- Dąbrowska, Joanna. „Związek Dobroczyńności Patriotycznej Warszawianek – pierwsza na ziemiach polskich organizacja kobieca”, w: Elwira Jolanta Kryńska, Joanna Dąbrowska, Agnieszka

- Szarkowska, Urszula Wróblewska (red.), *Patriotyzm a wychowanie* (Białystok: Trans Humana, 2009), 107–116.
- Dufrat, Joanna. „Dyskusje wokół «nowego typu kobiety-obywatelki» w Drugiej Rzeczypospolitej”, w: Anna Landau-Czajka, Katarzyna Sierakowska (red.), *Procesy socjalizacji w Drugiej Rzeczypospolitej*, (Warszawa: Instytut Historii PAN, 2013), 105–121.
- Dufrat, Joanna. *Kobiety w kręgu lewicy niepodległościowej. Od Ligi Kobiet Pogotowia Wojennego do Ochotniczej Legii Kobiet (1908–1918/1919)*, (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2024).
- Dufrat, Joanna. „Narodowa Organizacja Kobiet i Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet – podobieństwa i różnice. Kilka uwag o funkcjonowaniu społeczno-politycznych organizacji kobiecych w Drugiej Rzeczypospolitej”, w: Wojciech Wrzesiński, Marek Masnyk, Krzysztof Kawalec (red.), *Polska leży na Zachodzie. Studia z dziejów Polski i Europy dedykowane pani profesor Teresie Kulak*, (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2011), 574–584.
- Dufrat, Joanna. „Prasa politycznych organizacji kobiecych w Polsce w latach 1917–1939”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Prasa organizacji politycznych*, (Białystok: Wydawnictwo Humanica, 2017), 31–48.
- Fiktus, Paweł. „Udział kobiet w działalności prawotwórczej Senatu II Rzeczypospolitej”, *Opolskie Studia Administracyjno-Prawne*, nr 2, 2016, 207–218.
- Gołdyn, Piotr. *Pogarda dla zawodu, litość dla człowieka. Społeczno-edukacyjne formy działalności wobec kobiet zagrożonych prostytucją w Polsce (1918–1939)*, (Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2013).
- Kałwa, Dobrochna. *Kobieta aktywna w Polsce międzywojennej. Dylematy środowisk kobiecych*, (Kraków: Towarzystwo Wydawnicze Historia Jagellonica, 2001).
- Kondracka, Mariola. *Posłanki i senatorki II Rzeczypospolitej*, (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2017).
- Kotowski, Piotr. „Rola tygodnika «Bluszcz» w kształtowaniu społecznych i politycznych postaw kobiet w latach 1921–1939”, *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, nr 3(59), 2020, 41–56.
- Kraj, Łukasz. „Feminizowanie awangardy?. «Na pewno książka kobiety» Wandy Melcer”, *Pamiętnik Literacki*, nr 3(10), 2019, 59–75.
- Krasińska, Izabela. „Kształcenie żeńskiej służby domowej w świetle «Przyjaciela Sług» (1897–1918)”, *Human Studies. Series of Pedagogy* = „Людознавчі студії. Серія Педагогіка”, nr 4/36, 2017, 146–155.

- Krasińska, Izabela. „Niewiasta Polska» (1899–1907) jako przykład pisma patronackiego – zarys monograficzny”, *Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, R. 62, 2017, 113–114.
- Krasińska, Izabela. „Prasa patronacka wobec problemu patologii społecznych na ziemiach polskich oraz za granicą na przełomie XIX i XX wieku”, *Human Studies. Series of Pedagogy = Людинознавчі студії. Серія Педагогіка*, nr 7/39, 2018, 145–159.
- Krasińska, Izabela. „Ręce przy pracy, serce przy Bogu. «Głos Dziewcząt Polskich» (1929–1934)”, w: Olga Dąbrowska-Cendrowska, Aleksandra Lubczyńska (red.), *Czasopiśmiennictwo. Przeszłość i teraźniejszość*, t. 3, (Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2021), 31–52.
- Krasińska, Izabela. „Sytuacja żeńskiej służby domowej w świetle poznańskiego czasopisma «Ruch Chrześcijańsko-Społeczny» (1902–1910)”, *Studia Gdańskie*, t. 40, 2017, 123–135.
- Krasińska, Izabela. „Udział Zofii Daszyńskiej-Golińskiej w walce z alkoholizmem (1901–1914)”, *Szkice Humanistyczne*, nr 1–2, 2015, 115–128.
- Kraskowska, Ewa. Kaniewska, Bogumiła (red.), *Polskie piśmarstwo kobiet w wieku XX: procesy i gatunki, sytuacje i tematy*, (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2015).
- Kristanova, Evelina. „Wizerunki kulturowe kobiet Dwudziestolecia międzywojennego w miesięczniku «Rodzina Polska» (1927–1939)”, *Journal of Modern Science*, Vol. 1/48, 2022, 305–322.
- Kuciel-Frydryszak, Joanna. *Chłopki. Opowieść o naszych babkach*, (Warszawa: Marginesy, 2023).
- Kuciel-Frydryszak, Joanna. *Służące do wszystkiego*, (Warszawa: Marginesy, 2024).
- Kulak, Teresa. „Trybuna umiarkowanego feminizmu. «Bluszcz» pod kierownictwem redakcyjnym Zofii Seidlerowej w latach 1906–1918”, w: Piotr Perkowski, Tadeusz Stegner (red.), *Kobieta i media. Studia z dziejów emancypacji kobiet*, (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2009), 70–92.
- Kuźma, Inga B. Pietrzak, Edyta B. „Herstoryczne porządki. Konflikt czy pluralizacja pamięci?”, *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, nr 2, 2020, 227–251.
- Luksa, Katarzyna. *Gabriela Balicka (1867–1962). Działalność polityczna, społeczna, naukowa i edukacyjna*, (Warszawa: Kancelaria Sejmu. Wydawnictwo Sejmowe, 2017).
- Łozowska-Marcinkowska, Kamila. *Sprawy niewieście. Problematyka czasopism kobiecych Drugiej Rzeczypospolitej*, (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2010).

- Maj, Ewa. „Historia czy herstoria w prasie dla kobiet w Polsce międzywojennej”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Badania historii kobiet polskich na tle porównawczym: kierunki, problematyka, perspektywy*, (Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2021), 119–138.
- Maj, Ewa. *Dziennikarki prasy dla kobiet w Polsce 1918–1939. Portret zbiorowy na podstawie publicystycznego samoopisu*, (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2020).
- Maj, Ewa. „Feminizm narodowy”, czyli o kobietach w Narodowej Demokracji”, w: Maria Marczevska-Rytko, Dorota Maj, Marcin Pomarański (red.), *Feminizm*, (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2015), 217–229.
- Maj, Ewa. „Historia czy herstoria w prasie dla kobiet w Polsce międzywojennej”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Badania historii kobiet polskich na tle porównawczym: kierunki, problematyka, perspektywy*, (Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2021), 119–138.
- Maj, Ewa. „Kobieta wobec polityki: strategie tożsamościowe w publicystyce tygodnika *Na Posterunku*”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie w XX i XXI wieku. Polityka w prasie kobiecej*, (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2019), 43–56.
- Maj, Ewa. „Książki dla kobiet w krytycznoliterackich i anonso- wych publikacjach na łamach międzywojennej prasy dla Polek”, w: Anita Has-Tokarz, Renata Malesa (red.), *Książka w mediach, media w książce. Książka jest kobietą. Rynek książki (dla) kobiet. Przeszłość – stan obecny – perspektywy* (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 2024), 15–33.
- Maj, Ewa. „Kultura organizacyjna społecznych ruchów kobiet: na podstawie publicystyki *Ziemiarki Polskiej* (1926–1939)”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Ruchy kobiece na ziemiach polskich w XIX i XX wieku. Stan badań i perspektywy*, (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2020), 363–392.
- Maj, Ewa. „Kulturowe wyznaczniki wizerunku nowoczesnej Polki w czasopiśmie «Kobieta w Domu i Salonie»”, *Tempus*, nr 2, 2024, 27–44.
- Maj, Ewa. „Kwestia polityzacji obywaterek Rzeczypospolitej Polskiej w prasie dla kobiet 1918–1939”, w: *Komunikowanie polityk(i) w literaturze i w mediach*, Magdalena Pataj, Elżbieta Pawlak-Hejno (red.), (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2021), 251–274.

- Maj, Ewa. „Międzywojenna prasa dla Polek jako źródło do badania historii kobiet. Rozważania o paradygmacie naukowym: wybrane problemy”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Historia kobiet. Źródła, metody, kierunki badawcze*, (Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2022), 41–55.
- Maj, Ewa. „(Nie)widoczna obecność starych kobiet w międzywojennej prasie dla Polek”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 1(14), 2023, 165–188.
- Maj, Ewa. „Obraz społecznych ruchów kobiet na łamach prasy dla katoliczek w Polsce międzywojennej”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 2(11), 2021, 37–72.
- Maj, Ewa. „Problem realizacji praw wyborczych kobiet w Polsce międzywojennej: debata na łamach prasy dla katoliczek”, *Przegląd Sejmowy*, nr 2, 2022, 127–150.
- Maj, Ewa. „Wzorzec kobiety w prasie dla katoliczek w Polsce międzywojennej: przypadek periodyku «Kuźniczanka» (1931–1936)”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 1(8), 2020, 113–139.
- Maj, Ewa. „Wzorzec parlamentarzystki w prasie dla kobiet w Polsce międzywojennej”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 1(6), 2019, 73–104.
- Michalska-Bracha, Lidia. Marczeńska, Marzena. „Lwowianki wobec równouprawnienia kobiet – trzy historie. Studium historyczno-językoznawcze”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, nr 1(6), 2019, 25–53.
- Motyl, Marta. *Boznańska. Nie tylko Dziewczynka*, (Warszawa: Wydawnictwo Lira, 2025).
- Mysiakowska-Muszyńska, Jolanta. „Kobiety niepokorne, czyli o liderkach Narodowej Organizacji Kobiet. Szkic do portretu zbiorowego działaczek Narodowej Demokracji (1919–1929)”, *Polish Biographical Studies*, nr 5, 2017, 7–32.
- Mysiakowska-Muszyńska, Jolanta. „W imię Boga i Ojczyzny!». Działalność społeczno-polityczna Narodowej Organizacji Kobiet 1919–1939 – wybrane zagadnienia”, *Dzieje Najnowsze*, nr 3, 2015, 25–48.
- Nowakowska-Wierchoś, Anna. „Zasłużona Polka, czyli kto? Biografie kobiet zebrane przez Muzeum Zasłużonych Polek we Lwowie (1930–1939)”, w: Joanna Getka, Iwona Krycka-Michnowska (red.), *Kobiety w Europie Środkowo-Wschodniej w perspektywie interdyscyplinarnej*, (Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2020), 217–227.

- Olech, Barbara. „Od hafciarki do wieszczki. W kręgu poematów Marii Grossek-Koryckiej”, w: Anna Janicka (red.), *Przemiany dyskursu emancypacyjnego kobiet*, Seria II, *Perspektywa polska*, (Białystok: Corinne Fournier Kiss: 2019), 489–502.
- Piotrowska-Marchewa, Monika. „Potrzebne państwu polskiemu». *Nauczycielki w systemie publicznych szkół powszechnych Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, (Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2023).
- Pobocho, Emilia. „Katarzyna Jaczynowska (1872–1920) – życie i działalność muzyczna wielkiej pianistki”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Badania historii kobiet polskich na tle porównawczym. Kierunki, problematyka, perspektywy*, (Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2021), 93–106.
- Przybek-Mita, Joanna. „Rys historyczny organizacji zawodowych pielęgniarek okresu międzywojennego w Polsce”, *Problemy Pielęgniarstwa*, nr 3–4, 2016, 243–248.
- Radkiewicz, Małgorzata. *Modernistki o kinie. Kobiety w polskiej krytyce i publicystyce filmowej 1918–1939*, (Kraków: Korporacja Ha!art, 2016).
- Radomski, Grzegorz. „Feminizm jest nam obcy. Kwestia kobieca w publicystyce Narodowej Demokracji w okresie międzywojennym”, w: Tomasz Sikorski, Adam Wątor (red.), *Narodowa Demokracja XIX–XXI wiek (Koncepcje – ludzie – działalność)*, (Szczecin: Zapol, 2008), 176–187.
- Strzelecka, Marta. *Ziemianki. Co panie z dworów łączyło z chłopkami*, (Warszawa: Marginesy, 2023).
- Taylor-Terlecka, Nina. „Gustaw Herling-Grudziński i Tymon Terlecki – faktów od-pominanie”, *Pamiętnik Literacki* [Londyn], t. 58, 2019, 93–120.
- Uchowicz, Katarzyna. „Wielogłos. Sieci i relacje Bloku w perspektywie I Wystawy Międzynarodowej Architektury Nowoczesnej w Warszawie (1926)”, *Biuletyn Historii Sztuki*, t. 86, 2024, 117–136.
- Wiechnik, Olga. *Poselki. Osiem pierwszych kobiet*, (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2023).
- Wodniak, Katarzyna. „«Moja Przyjaciółka» 1934–1939. Przebój prasowy żnińskich Zakładów Wydawniczych Alfreda Krzyckiego”, (Żnin: Wydawnictwo Dominika Księskiego Wulkan, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2020).

Zaworska-Nikoniuk, Dorota. *Wzory kobiecości i męskości w polskiej prasie dla kobiet XXI wieku*, (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008).

Znane Wielkopolanki, (Poznań: Halszka, 2004).

Żukiewicz, Przemysław (red.). „*Podkreślić żądania kobiet*». *Przemówienia posłanek na posiedzeniach plenarnych Sejmu Ustawodawczego (1919–1922). Teksty źródłowe*, (Wrocław: Instytut Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego, 2021).